

Mitko Panov*

NAUČNO-STRUČNA SARADNJA IZMEDJU GEOGRAFA SR SLOVENIJE I
SR MAKEDONIJE SA POSEBNIM OSVRTOM NA PROBLEMATIKU I
METODOLOGIJU SOCIOGEOGRAFSKIH PROUČAVANJA U SR MAKEDONIJI

Na X. kongresu geografa Jugoslavije u Beogradu donet je zaključak o proširenju saradnje izmedju geografskih institucija u našoj zemlji. Ova preporuka daleko ranije bila je realizirana izmedju geografa SR Slovenije i SR Makedonije, a naročito kada se je osnovao Institut za geografiju na Univerzitetu "Edvard Kardelj" u Ljubljani. Možemo reći da je ova saradnja dobar primer kako treba šire razvijati naučnu i nastavnu misao na polju geografije u našoj zemlji. Zbog toga, koristeći značajnu proslavu 20-godišnjicu istraživačkog rada Geografskog instituta u Ljubljani, želimo odbeležiti ovu saradnju kao jedan veoma koristan oblik geografskog kontaktiranja koji treba da još više potstakne interes i potrebu za afirmaciju naše nauke i nastave na jugoslovenskom nivou.

Kontakti naših institucija, izmedju fakulteta, geografskih društava i Geografskog instituta, po sadržaju rada, su raznovidni, tradicionalni, utemeljeni neposredno po oslobodjenju od naših starijih i eminentnih geografa, i još više kontinuirano produženih od sadašnje generacije.

Saradnja se je odvijala a i sada se produžava na naučnom polju preko uzajamno objavljenih radova u našim glasilima i prikazima pojedinih studija, zatim preko gostovanja predavača, učešća na više simpozija republičkog i jugoslovenskog karaktera u organizaciji naših institucija, preko stručnih i naučnih ekskuzija, sa razmenom publikacija, kao i preko brojnih ličnih kontakata i konstruktivnih razgovora medju naših geografa. Zbog ovake, skoro jedinstvene saradnje, barem za sada, u našoj zemlji, povodom proslave 25-godišnjice rada Geografskog društva SR Makedonije u 1974 godini, jednoglasnom odlukom Predsedništva Društva za njihove počasne članove izabrani su akademik prof. dr. Svetozar Ilešič i prof. dr. Vladimir Klemenčić.

U naučnom časopisu Geografskog društva SR Makedonije "Geografski razgledi", u naučno-popularnom časopisu "Geografski vidik", u posebnim zbornicima i u kongresnim materijalima u izdanju našeg Društva, objavljeno je 20 radova slovenačkih geografa.

Akademiku Svetozaru Ilešiču oštampani su radovi: "O ekonomskoj geografiji", "O aplikaciji geografije" i "Značenje na kompleksniot regionalen aspekt vo sovremenata geografija na primerot

* Dr., prof., Geografski fakultet Univerze v Skopju, Gazibaba 1, 91000 Skopje, glej izvleček na koncu zbornika.

na alpskoto podračje vo Slovenija". Vladimiru Klemenčiču objavljene su sledeći radovi: "Sovremenite geografski problemi na Slovenija i Slovencite", "Mešovita struktura domaćinstava poljoprivrednih gazdinstava kao elemenat socialno-geografskih procesa i transformacije pokrajine", "Sovremenite problemi na Koruškite Slovenci vo Avstrija" i zajednički rad sa M. Pakom i M. Panovim "Transformacija na selskoto stopanstvo i iskorišćavanje na zemljišteto vo Golozinci". Igoru Vrišeru štampana su dva rada: "Centralna naselja u Jugoslaviji" i "Gradski kontrasti vo Jugoslavija". Isto tako dva rada su objavljena Mirku Paku i to: "Sodobni procesi v preoblikovanju mestnih četrti" i "Ljubljana". Po jedan rad štampani su sledećim autorima: Jakob Medved: "Upliv veličine poljoprivrednog gazdinstva na preobražaj pokrajine"; Ivan Gams: "Koncepti geomorfološke karte u velikom merilu i predlog za geomorfološku kartu Jugoslavije 1: 500.000"; Cene Malovrh: "Metode proučavanja klimatske karakteristike male jedinice privrednog prostora"; Marija Košak: "Aktivnost učenika u učnom procesu u svetlu nastavnih planova i programa za zemljopis u našoj zemlji"; Jakob Medved: "Funkcija regionalne geografije u geografskom obrazovanju"; Metka Špes: "Zagađivanje na vozduhot vo Celjskata kotlina"; Ivo Piry: "Indikatori na regionalniot razvoj vo alpskiot prostor na pomalku razvijenite opštini vo Slovenija" i D. Kladnik: "Problematika na rekonstrukcijata po zemjotresot vo planinskite podračja na primerot na Posočje".

U slovenačkim publikacijama objavljeno je 11 radova makedonskih geografa i to u Geographici Slovenici br. 1, jedan rad, u broju 2 dva rada, u broju 11 šest radova, zatim u Geografskom vesniku X-XI, 1977, jedan rad i u Zborniku VI. kongresa tri rada, a autori su: M. Panov, D. Manaković, J. Trifunski, G. Mileski, V. Gramatnikovski, A. Stojmilov, V. Daskalovski i V. Točkovski.

Posebno treba istaći kolektivni naučno-istraživački rad u regionu Ohridskog Jezera, organiziran 1974 godine sa strane Geografskog fakulteta Univerziteta u Skopju, Geografskog instituta Univerziteta u Ljubljani i Ekonomskog geografskog instituta Univerziteta u Minhenu sa ukupnim učešćem 25 geografa. Materijali i radovi su objavljeni 1980 godine u publikaciji München Studien zur Sozial und Wirtschaftsgeographie. Ovakav vid praktične naučne saradnje je redak u našoj zemlji.

Prateći sa interesom uspešan naučni rad geografa u SR Sloveniji, u našem časopisu Geografski razgledi prikazana su pet radova i dva zbornika, dva rada Vladimira Klemenčiča ("Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij" i "Sovremenite geografski problemi na Slovenija i Slovencite") i dva rada Mirka Paka ("Družbenogeografski razvoj zgornjega Dravskega Polja" i "Preobrazba 'čaršije' v Bitola") i za jedan rad Igora Vrišera ("Naselbinski sistem v Jugoslaviji"). Prikazan je i Zbornik simpozija o urbanoj geografiji i "Slovenačka kraška terminologija". U Geografskom vesniku, 1977, objavljen je prikaz M. Paka o knjizi "Geografija na SR Makedonija" od M. Panova.

Od održavanja prvog kongresa geografa SR Slovenije, kao što je

bio onaj u Portorožu 1959 godine, pa preko raznih republičkih i jugoslovenskih naučnih skupova, organiziranih od geografskih institucija obe republike, skoro uvek je bilo aktivnih učesnika iz SR Slovenije i SR Makedonije. Poziva je bilo i za razna savetovanja i terenska istraživanja kao što su bila ona u 1966 godini na području opštine Celje sa grupom geografa iz Poljske i u opštinama T. Veles i Radoviš u Makedoniji. I na međunarodnim naučnim skupovima, kao što su bila dva Jugoslovensko-poljska naučna seminara, najbrojnije su učestvovali geografi iz naših centara, sa potpunim razumevanjem i usaglašenim gledištima po pojedinim naučnim problemima. Čak i u Komisiji SEV-a za životnu sredinu jedinu aktivnost ispoljavaju geografi iz Ljubljane i Skopja.

Bilo je i nekoliko uzajamnih gostovanja sa predavanjima. Tako je Mitko Panov 1966 godine u Geografskom društvu Slovenije održao predavanje "O nekim demografskim problemima i agrarnim procesima u SR Makedoniji", a 1974 godine pred studentima Otseka za geografiju u Ljubljani, predavanje "O demografskim karakteristikama stanovništva SR Makedonije". U Geografskom društvu SR Makedonije, povodom 25-godišnjice formiranja društva, nastupili su sa predavanjima akademik Svetozar Ilešić i Vladimir Klemenčič, a na jednoj Skupštini društva u Skopju veoma interesantan referat podneo je i Mirko Pak.

Ranijih godina realizirane su i ekskurzije sa studentima po Sloveniji i Makedoniji. Tako su grupe studenata iz Skopja bile tri puta u Blejsko-bohinjskom regionu, zatim na Karavankama, uz stučnu pomoć kolege Lebana i na Slovenačkom Primorju. Tri puta su studenti iz Ljubljane bili kroz Makedoniju uz vođstvo V. Klemenčiča i Mirka Paka.

Bilo je i drugih formi uzajamne saradnje, koje treba još više aktivirati, naročito medju mlađjim generacijama, da i oni nastave dosadašnji veoma pristan, konstruktivan i koristan geografski i ljudski kontakt izmedju geografa dveju bratskih republika. To treba da bude i na opštem jugoslovenskom nivou.

Što se tiče problematike i metodološkog pristupa u sociogeografskim proučavanjima SR Makedonije, oni se dosta razlikuju u odnosu na nedavnu prošlost, jer su to uslovi sasvim druge društveno-političke i socio-ekonomske prilike u našem samoupravnom socijalističkom društvu. Korenite promene u tom smislu, naročito veoma brzi privredni i kulturni razvitak SR Makedonije, odrazili su se i na geografski naučno-istraživački rad, pogotovu u iznalaženju najadekvatnih metoda i koncepcija. Postignuti su određeni rezultati i pored nekih subjektivnih i objektivnih poteškoća, vezanih uz probleme kadrova, materijalne baze i od razumevanja značaja sociogeografskih i uopšte geografskih istraživanja za potrebe prakse. Na razvoj metodologije rada svakako utiče i razmena naučne misli u raznim oblicima suradnje izmedju jugoslovenskih geografa.

S obzirom da se SR Makedonija još tretira kao nedovoljno razvijeno područje, ona ima tradicionalnu i suvremenu specifiku u socioekonomskom razvitku, te su zato u njoj i sociogeografska proučavanja adekvatna takvoj problematici. To znači, da je i

metodologija rada i izbor sadržine rada u saglasnosti sa postojećim stepenom privrednog razvoja i naseljenosti.

Nesumnjivo industrijalizacija i razvitak tercijarnih delatnosti utiču na urbanizaciju i podizanje kulturnog nivoa stanovništva, kao što su istoriske, društveno-političke i ekonomske prilike u prošlosti uticali na zaostalo agrarno obeležje Makedonije. Brze socioekonomske promene po oslobodjenju, znatno su smanjile razlike između agrarne i urbane sredine što je, na jednoj strani, veoma pozitivan odraz zalaganja naše društvene zajednice za takav preobražaj Makedonije, ali na drugoj strani takva dinamična transformacija logično je praćena i raznim problemima koji su postali i predmet sociogeografskih proučavanja.

U ovom radu želimo, bez mnogih brojaka i pokazatelja, nakratko da naglasimo najaktualnije pa čak i akutne sociogeografske probleme kao i metodološki pristup za njihovo proučavanje. U prvom redu istakli bi problem migracija, jer prerasneštaj stanovništva, od poznatih uzroka, jedan je od osnovnih faktora u izmenama demografske strukture, utiče na obim i kvalitet urbanizacije, kao i na razvitak mreže naselja. Sve to je najvažnija orijentacija sociogeografskih istraživanja u Makedoniji.

Migracije su karakteristična pojava u Makedoniji. Mnogo su se povećale od pedesetih godina u vreme jače industrijalizacije. Ukupno je u migracijama do 1971 godine učestvovalo 620.000 stanovnika. Ovde neće biti reći o vidu, obimu, vremenu, uzrocima i pravcima migracija, jer to nije cilj ovog rada, već o načinu istraživanja dominantnijih elemenata. Sa metodološkog i praktičnog aspekta smatramo, da je za geografe važnije, pored navedenih elemenata, obratiti pažnju na demografske osobine migranata i na bitnije posledice koje su praćene raznim problemima. U tom smislu bilo je istraživanja i objavljeno nekoliko radova. Metoda demografskog snimanja migranata je veoma značajna jer se preko nje ocenjuju i objašnjavaju neke ekonomske i socijalne pojave koje su itekako prisutne u sadašnjoj naseljenosti Makedonije i njenom društveno-ekonomskom razvoju. Nije više aktualno i za praksu važno poreklo i ime migranata i koju slavu slave, kako su se doskoro proučavale migracije od nekih geografa, već ocena migranata po polu, starosti, pismenosti, profesionalnoj kvalifikaciji i slično. U vezi posledica i problema koji proizilaze iz migracija, nije važno samo iste konstatovati, već ukazati na hitne intervencije društva pri usmeravanju pokretljivosti stanovništva, na pravilniju prostornu distribuciju stanovništva. Nije svejedno da je u Skopju koncentrirana jedna četvrtina makedonske populacije, a da su neka druga područja toliko zahvaćena depopulacijom da već pretstavljaju neku vrstu demografske pustoši (Mariovo, Bistra, Malesija, Osogovo i dr.). Prema tome iz proučavanja posledica i problema migracija treba ukazati i na mogućnosti revitalizacije stanovništva u jako raseljenim zonama i na redistribuciju stanovništva iz gradova i područja jake imigracije i koncentracije.

Drugo, u nekim ranijim studijama o stanovništvu, malo je bilo demogeografskog aspekta. Danas su ta proučavanja zahvatila šire

raznere i u tom pogledu objavljeno je više radova, posebnih ili u okviru kompleksnih proučavanja.

U sociogeografskim i uopšte geografskim istraživanjima veoma je važno oceniti i istaći probleme demografskog razvoja, pored uobičajajnih analiza i uzroka, kroz dva aspekta, prostornog i procesa urbanizacije. To zahteva poseban metodski pristup u istraživanju kojeg smo primenili na primerima iz SR Makedonije, koja se ističe raznovidnim prirodno-geografskim osobinama, naročito u orografskom smislu, u poljoprivredi i stepenu industrijalizacije i uopšte različitim funkcionalnim razvitkom pojedinih regiona. Sve to utiče i na demografski razvitak cele republike, pojedinih opština, prirodnih celina ili područja, što nas je navelo da u istraživanjima primenimo i razradimo metodu prostorne determinante demografskog razvoja, pa čak se može reći prostorne demografije.

Po toj metodi se struktura stanovništva i njegove promene analiziraju po određenim prostornim i prirodnim elementima, u odnosu na morfološke celine ili orografiju, u odnosu na saobraćajnu mrežu, na centralna naselja prema postavljenim distancama, kao i u odnosu na agrarne površine. Treba je konstatovati pozitivne i negativne pojave te posledice i probleme povezati sa uzrocima i rešenjima.

U vezi pomenute metode u toku smo najnovijih istraživanja prema podacima iz 1981 godine, a radi primera iznećemo nekoliko kratkih analiza, koristeći samo dva elementa i to broj stanovništva i domaćinstava. Tako, u 16 opština sa 710 naselja, 336.822 stanovnika i 68.861 domaćinstava, distribucija seoskog stanovništva u odnosu na glavne puteve saobraćajne mreže bila je sledeća: u 55 seoska naselja pored glavnih puteva živelo je 53.268 stanovnika ili 25,8%. Od 1961 godine broj stanovnika povećao se za 17.452 ili za 48,7%. U 128 seoska naselja udaljena od centara 15 i više kilometara, živelo je 29.877 stanovnika ili 8,9% od seoskog stanovništva 16 opština, a od 1961 godine broj se je smanjio za 20.346 stanovnika ili za 40,5%. U naseljima na putevima jedno domaćinstvo u 1981 godini brojalo je 4,3 člana, a u 1961 godini po 4,8 člana, dok na najdužoj distanci po 4,6 člana u 1981 godini a u 1961 godini po 5,9 člana. Samo iz ovih nekoliko podataka mogu se izvući najrazličitiji zaključci, a kada se po ovoj prostornoj determinanti na sličan način prate i ostali demografski elementi kao struktura po polu, starosti, prirodnom priraštaju, pismenosti, aktivnosti međusobno povezano, dobiće se veoma precizni rezultati o demografskoj situaciji koja je za praksu mnogo važnija nego opšte demografsko obeležje. Istom metodom prati se demografski razvitak i po drugim prostornim determinantima, a analiza prema agrarnim površinama uključuje i kategoriju ili klasu zemljišta.

Pomenućemo još uticaj urbanizacije na demografski razvitak. Ova metoda u mnogome pomaže razjašnjavanju pitanja i problema prostorne demografske diferencijacije koja je, barem za sada, jako prisutna i vidljiva u SR Makedoniji. Makedonija je 1981 godine zahvaćena najjačom urbanizacijom u našoj zemlji. Gradsko je stanovništvo po broju nadmašilo seosko sa 55,1% prema 44,9%. Prema tome veoma je aktivan prerazmeštaj stanovništva iz sela

u gradove. Sa time se stvaraju različite zone naseljenosti sa znatnim razlikama u demografskoj strukturi stanovništva od čega slede problemi ekonomske i socijalne prirode. Zbog toga je važno proučiti demografsko stanje sa svim posledicama u seoskoj i gradskoj populaciji, i uticaj širenja urbanizacije na promene nekih demografskih elemenata van centralnih naselja.

Ovom prilikom izostavićemo neka naša gledišta o proučavanju naselja u Makedoniji, ali i ono što je nakratko gore rečeno pretstavlja prilog socio-geografskim istraživanjima stanovništva, još bolje definirano naseljenosti. Smatramo da navedene metode nisu samo geografske već i veoma prihvatljive za rešavanje aktualnih populacijskih pa prema tome i ekonomskih problema, imaju i aplikativni karakter. One su već primenjene u nekoliko regionalnih i opštinskih prostornih planova u Makedoniji i pokazale su se kao veoma praktične.

Mitko Panov

THE SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL COOPERATION BETWEEN
GEOGRAPHERS OF THE SOCIALIST REPUBLICS OF SLOVENIA AND
MACEDONIA WITH SPECIAL REGARDS TOWARDS PROBLEMS OF STUDIES
IN SOCIAL GEOGRAPHY IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF MACEDONIA

The first part of the paper was written as the Geographical Institute of the University "Edvard Kardelj" has celebrated its twentieth anniversary. It analyses the scientific cooperation between geographical institutions and geographers of the Socialist Republics of Slovenia and Macedonia. This has not been done before. The close cooperation was not restricted only to papers in scientific publications but was developed furthermore with meetings and fieldworks. The fruitful and original cooperation like that is rare in our country.

Our datas show that twenty slovenian autors have presented their papers in publications and proceedings of the Macedonian Geographical Society. On the other hand eleven macedonian autors have published their scientific works in publications of the Slovenian Geographic Society and of the Institute of Geography. In continuation, some other forms on which geographers from both republics took part, have been mentioned. Those forms should be cared and developed also in the future with the younger generation of geographers.

The second part of the paper covers topics of the demographic studies in the SR of Macedonia. The population development of the republic in conditional and causative with structural changes of the population. We point out some socio-geographical aspects which are different to studies of similar problems in the past. Mentioned studies try to find causalities between economical and geographical conditions in Macedonia.

The studies try to lighten up problems of migrations, demogra-

phical conditions and developments of the townnet in the republic. Mainly methodological aspects are covered. The examples of some migration studies are given. Also problems and aspects of the people redistribution in Macedonia are covered.

In connection with studies on the demographical trends in Macedonia two important and practical methods are shown. The first one covers regional characteristics, the second one treats a method which can easily be related to the process of urbanisation. Namely, urbanisation, a very intensive process in Macedonia, has influenced distinctions of demographical developments in cities and rural areas. It has, secondly, emerged zones of different problems related to demographical, economical and social character of the people and areas of the SR of Macedonia.